

قراردادهای مراقبت در کهنسالی، بررسی کارکرد و ابعاد حقوقی - فرهنگی^۱

سیده زهرا شهری نژاد^۲، عباسعلی سلطانی^۳، غلامرضا یزدانی^۴

تاریخ ارسال: ۱۴۰۴/۴/۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۹/۳۰

چکیده

قراردادهای مراقبت از سالمندان، از جمله قراردادهای توافق حقوقی نوین، پاسخی به نیازهای روبه رشد جمعیت سالمندان و چالش‌های اقتصادی-اجتماعی مرتبط با آن است. این قراردادها غالباً میان سالمندان و افراد خانواده یا نزدیکان منعقد می‌شود و هدف اصلی آنها ایجاد تعهدات قانونی و مالی مشخص جهت تضمین کیفیت مراقبت، حمایت از حقوق طرفین و پیشگیری از سوءاستفاده‌های احتمالی است.

در ایران، ضرورت تدوین سازوکارهای حقوقی و مالی برای حمایت از طرفین این قراردادها بیش از پیش احساس می‌شود، زیرا اگرچه مراقبت از سالمندان در ایران یک وظیفه اخلاقی تلقی می‌شود، اما با توجه به روند رو به رشد سالمندی و فشارهای اقتصادی و روانی موجود، اکتفا به اخلاق در سطح کلان جوابگو نیست و اهرم‌های دیگری همچون الزامات قانونی لازم است؛ هرچند جایگزینی گزاره‌های اخلاقی به قوانین و پرکردن کمبودها با قانون، از حساس‌ترین حوزه‌های قانون‌گذاری است که اگر به درستی انجام نشود، پیامدهای مطلوبی به همراه نخواهد داشت. آینده‌نگری اقتضا دارد که ابعاد حقوقی پدیده سالمندی - که جامعه و دولت آمادگی لازم برای رویارویی با آن را ندارد - از هم‌اکنون و قبل از ظهور معضلات آن، مورد بررسی قرار گیرد. این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با هدف معرفی این قرارداد نوپیدا به آحاد جامعه، به بررسی

دوفصلنامه
پاییز و زمستان ۱۴۰۴
دوره ششم، شماره دوازدهم

۱۰۹

۱- مقاله حاضر مستخرج از رساله دکتری اینجانب با همین موضوع می‌باشد.

۲- دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، مشهد-ایران.

۳- دانشیار، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده الهیات دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد-ایران.

۴- دانشیار گروه حقوق، دانشگاه علوم اسلامی رضوی مشهد، مشهد-ایران.

ابعاد مختلف قراردادهای مراقبت در کهنسالی و تحلیل کارکرد این قراردادها، ارکان و انواع آن در جهت بهبود وضعیت حقوقی و اجتماعی سالمندان و مراقبان پردازد. امید است نتایج این پژوهش، بتواند زمینه‌ساز تدوین سیاست‌ها و قوانین مؤثر در حمایت از حقوق سالمندان و ارتقاء کیفیت مراقبت در جامعه گردد.

واژه‌های اصلی: قرارداد مراقبت، سالمندی، تعهدات مالی، حمایت قانونی، روابط خانوادگی، حقوق سالمندان.

مقدمه

افزایش چشمگیر جمعیت سالمندان در دهه‌های اخیر، یکی از مهم‌ترین چالش‌های اجتماعی و حقوقی جوامع معاصر به شمار می‌رود. این پدیده، که نتیجه مستقیم کاهش نرخ باروری و افزایش امید به زندگی است، ساختار سنتی خانواده و نظام‌های حمایتی خانواده را که در بسیاری از کشورها، همواره به‌عنوان نخستین و مهم‌ترین نهاد مراقبتی و حمایتی برای سالمندان شناخته شده است. با دگرگونی‌های عمیقی مواجه ساخته است و این درحالی است که تحولات اقتصادی، تغییر سبک زندگی و کاهش ظرفیت‌های حمایتی دولت‌ها، موجب شده تا تعهدات اخلاقی خانواده‌ها به تنهایی پاسخگوی نیازهای چندوجهی سالمندان نباشد.

در این میان، اهمیت و ضرورت وضع و اجرای قراردادهای مراقبت در کهنسالی به‌عنوان ابزاری نوین و انعطاف‌پذیر، در جهت تنظیم روابط میان سالمندان و مراقبان (اعم از اعضای خانواده یا اشخاص ثالث) مطرح شده‌اند. این قراردادها با هدف تعیین دقیق تعهدات متقابل، تضمین حقوق مالی و معنوی طرفین و پیشگیری از سوءاستفاده‌های احتمالی، اهمیت فزاینده‌ای یافته‌اند. با این وجود، فقدان چارچوب‌های قانونی مدون و نبود رویه‌های قضایی شفاف در بسیاری از کشورها، از جمله ایران، سبب شده است که این قراردادها با چالش‌های جدی در زمینه اجرا و حمایت حقوقی مواجه باشند.

ضرورت این پژوهش در ایران آنجا آشکار می‌شود که تفاوت‌های فرهنگی، مذهبی و اقتصادی، نقش مهمی در شکل‌گیری و پذیرش قراردادهای مراقبت ایفا می‌کنند. همان‌طور که در برخی جوامع این مسئولیت عمدتاً بر پایه اخلاقیات و سنت‌ها استوار است، در بعضی جوامع ملاحظات مذهبی و ارزشی، خانواده‌ها را به انعقاد قراردادهای رسمی با مراقبان سوق می‌دهد. مثلاً در کشور مهاجرپذیری مانند دانمارک، مسلمانان برای اطمینان از کیفیت سپری شدن دوران پایانی عمر خود، رغبت بیشتری به بستن قرارداد با خانواده (مخصوصاً همسر) نشان می‌دهند؛ چون مسائل فرهنگی و مذهبی برای ایشان اهمیت ویژه‌ای دارد؛ مانند اینکه دوست ندارند هرکسی آنها را برهنه ببیند و هر غذایی به آنها بخوراند (Lei Sparre & Rytter, 2021, p. 114).

در ایران نیز، اگرچه مراقبت از سالمندان عمدتاً یک وظیفه اخلاقی تلقی می‌شود، اما با توجه به روند روبه‌رشد سالمندی و فشارهای اقتصادی، ضرورت تدوین سازوکارهای حقوقی و مالی برای حمایت از طرفین این روابط بیش از پیش احساس می‌شود؛ چرا که «بدیهی است اکتفا به اخلاق در سطح کلان جوابگو نیست و اهرم‌های دیگری نیز لازم است که قانون یکی از آنها به حساب می‌آید. البته تبدیل گزاره‌های اخلاقی به قانون

و پر کردن خلأها با قانون یکی از حساس‌ترین ساحت‌های تقنین است که چنانچه درست انجام نپذیرد نتیجه نامطلوبی به جای خواهد گذاشت» (حبیب‌نژاد و تسخیری، ۱۳۹۶، ۱۱)؛ اما به هر روی، آینده‌نگری اقتضا دارد که از هم‌اکنون، به ابعاد حقوقی پدیده سالمندی که جامعه و دولت آمادگی لازم برای رویارویی با آن را ندارد و پیش از ظهور معضلات آن، پرداخته شود.

نسبت به پیشینه تحقیق باید خاطر نشان کرد که مطالعات و منابع موجود در حوزه حقوق سالمندان در متون فقهی و حقوقی فارسی، آثاری قابل توجه مانند «احکام و حقوق سالمندان» (صمیمی‌پور، ۱۳۹۶) و «حقوق و تکریم سالمندان» (رسولی، ۱۳۹۹) را شامل می‌شود که به بررسی کلی حقوق سالمندان پرداخته‌اند. با این حال، موضوع سالمندی به دلیل ماهیت میان‌رشته‌ای خود، در حوزه‌های متنوعی از جمله پزشکی، پرستاری، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی نیز مورد توجه قرار گرفته است. به عنوان نمونه، پژوهش‌هایی مانند «تغییر روش مراقبت از سالمندان در ژاپن» (متولی، ۱۳۸۵) به بررسی بیمه مراقبت‌های بلندمدت پرداخته که اصولاً یک مطالعه حقوقی نیست. «مطالعه تطبیقی سیاست‌های مراقبت از سالمندان در کشورهای توسعه‌یافته» (پروایی، ۱۳۹۹) و «چالش‌های اخلاقی مراقبت از سالمندان با توسل به ربات‌های انسان‌نما» (رزمخواه، ۱۴۰۱) نیز همان‌طور که از عناوین پیداست، پیشینه موضوع حاضر، محسوب نمی‌شوند.

در بین آثار تخصصی این حوزه، نویسندگان کتاب نظام حقوق سالمندان ضمن استخراج حقوق سالمندان با توجه به اسناد بالادستی، قوانین موجود و تجربه سایر کشورها، به‌طور کامل حقوق بشر سالمندی و جایگاه ایشان در اندیشه اسلامی و نظام حقوقی ایران را مورد بررسی قرار داده‌اند. اما به دلیل عدم پرداخت کتاب به موضوع قراردادهای مراقبت به‌طور خاص و با توجه به عدم تکراری بودن موضوع حاضر، جستجوی در میان مقالات خارجی نیز انجام شد.

پروفسور پیپ کور در مقاله‌ای بسیار برجسته با عنوان «قراردادی شدن مراقبت در دنیای پیری» به بررسی ظهور قراردادهای مراقبت پرداخته و عوامل و شواهد متعددی را در این خصوص مطرح کرده است. (Clough & Herring, 2018) برخی پژوهش‌ها سوءاستفاده مالی را به عنوان شایع‌ترین نوع سوءاستفاده از افراد مسن در استرالیا معرفی کرده‌اند که اغلب مرتکبین اعضای خانواده هستند (Bagshaw, Wendt, Zannettino, & Adams, 2013). همچنین مقاله «مراقبت و وراثت: دیدگاه ژاپنی و انگلیسی در مورد قرارداد نسلی» (Izuhara, 2002) به مقایسه کارکرد این قرارداد در دو جامعه متفاوت با مقررات مختلف درباره ارث، می‌پردازد. پیکارد نیز با نگاهی آینده‌پژوهانه پیش‌بینی کرده است که تا سال ۲۰۲۳ در انگلستان تقاضا برای خدمات مراقبتی از عرضه فراتر خواهد رفت و این وضعیت منجر به ایجاد شکاف مراقبتی گردد (Pickard, 2015). شایان ذکر است که سایر مقالات منتشرشده در این حوزه در نظام‌های حقوقی غیرایرانی بررسی شده‌اند و این موضوع، حاکی از نوآوری و اهمیت پژوهش حاضر در زمینه قراردادهای مراقبت در نظام حقوقی ایران است.

فرهنگ‌های گذشته، مواجهه‌ای بسیار طبیعی با مسئله پیری و سالمندی به‌عنوان بخشی از روند زندگی داشتند. اما در دنیای معاصر، با تغییر تدریجی این دیدگاه، سالمندان به‌عنوان جمعیتی رو به

افزایش، گروهی آسیب‌پذیر و نیازمند توجه ویژه تلقی می‌شوند. این تحول فرهنگی و اجتماعی، موضوع مراقبت از سالمندان را به یکی از دغدغه‌های مهم و چندبعدی پژوهشی تبدیل کرده است که جنبه‌هایی چون مراقبت‌های پرستاری، طراحی فضاها، مسکونی و معماری، مسائل جمعیت‌شناسی و چالش‌های اقتصادی-اجتماعی را دربرمی‌گیرد.

با این وجود، در کنار این ابعاد، توجه به ملاحظات فرهنگی و به‌ویژه ابعاد حقوقی مسئله قرارداد مراقبت در کهنسالی، امری بسیار ضروری است. لذا پژوهش حاضر با هدف جبران این خلأ، به بررسی کارکرد و ابعاد حقوقی-فرهنگی قراردادهای مراقبت در کهنسالی می‌پردازد تا ضمن تحلیل روندهای نوظهور در حوزه مراقبت، تأثیر فرهنگ بر شکل‌گیری و تبیین چارچوب‌های قراردادی را نیز بررسی نماید. این رویکرد، سهمی نوآورانه در ادبیات موضوع داشته و می‌تواند راهنمای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان حقوقی؛ همچنین راهگشای تحقیقات بعدی محققین در زمینه ابعاد فرهنگی به طور تخصصی باشد.

۱- ظهور توافقات خانوادگی

مراقبت و نگهداری از سالمندان در سده‌های اخیر مسیر پرفراز و نشیبی را طی کرده و دستخوش تغییر و تحولات تاریخی فراوان گردیده تا امروزه به این نقطه از توجه و اهمیت رسیده است. گرچه در مورد تأسیس مراکز نگهداری سالمندان منابع تاریخی دقیقی در دسترس نیست، اما در برخی منابع آمده است که در قرون وسطی، سالمندانی که فاقد خانواده بودند یا خانواده‌هایشان قادر به مراقبت از آنها نبودند، معمولاً در اماکنی مانند دیر و صومعه نگهداری می‌شدند (Rawcliffe, 2017) و این مراقبت نوعی عمل خیرخواهانه، عطوفانه و همراه با خوش‌رفتاری توصیف شده است (Aftyka, 2018). هرچند شواهد حاکی از آن است که در حقیقت مشابه بیماران روانی با آنان رفتار می‌شده است (موسی نژاد گلچالی، ۱۳۹۸: ۱۸). روشن است که مراکز اولیه نگهداری سالمندان در هر جامعه، به تناسب شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی آن جوامع شکل گرفته بودند و اداره می‌شدند ولی رفته‌رفته، این نوع رفتارها اصلاح و شرایط زیستی بهتری برای زندگی افراد سالمند فراهم گردید.

کم‌کم مراکزی با عنوان «خانه بازنشستگان» برای نگهداری از بازنشستگان و حتی افراد گوشه‌نشین و سالخورده‌ای که به دلایل مختلف نمی‌توانستند در کنار خانواده‌هایشان زندگی کنند، ایجاد شد. یکی از نمونه‌های برجسته، خانه بازنشستگان «سنت هیرونیموسدال»^۱ در خارج از شهر لیدن هلند در نیمه اول قرن شانزدهم است که به عنوان یکی از نخستین نمونه‌های سازمان‌یافته مراقبت از سالمندان، به آنها امکان می‌داد با پرداخت هزینه، اقامت و مراقبت مادام‌العمر دریافت کنند (Zuijderdijn, 2016).

بعد از آن برای اولین بار در سال ۱۹۱۷ میلادی در هارلم (یکی از محلات شهر نیویورک)، پناهگاهی برای سالمندان یهودی بی‌خانمان و نادیده‌گرفته‌شده به عنوان «خانه عبری» تأسیس شد (Reingold, 2006).

از دهه ۱۹۵۰ به بعد، به رهبری کلیسا و بخش خیریه، مراقبت‌های نهادی در «خانه‌های نجات»، برای مراقبت بیشتر در دسترس مردم بود (Herd, 2002). به دلیل محدودیت اطلاعات موجود، برخی تصریح کرده‌اند که «تاریخچه ارائه مراقبت برای سالمندان قبل از سال ۱۹۸۰ موضوعی مبهم و با جزئیات کم است» (Johnson, Rolph, & Smith, 2010).

در هزاره جدید، با افزایش جمعیت سالمندان، محدود بودن مراکز مراقبت از سالمندان، بی‌زاری عمومی از این‌گونه محیط‌ها و تشویق مردم توسط دولت به ماندن در خانه در میانسالی و کهنسالی، فشارهای جدیدی برای خانواده‌ها ایجاد می‌شود تا بار دیگر نقش مراقبتی را در خانواده حفظ کنند، در شرایطی که فرزندان بالغ ممکن است مجبور شوند شغل یا کسب و کار خود را برای انجام این کارها کنند. به خصوص که فرزندان زن بالغ، دیگر مثل گذشته، معمولاً خانه‌دار نبوده و نیروی کار تمام وقت شده‌اند.

این دقیقاً همان سیر پیدایش توافق خانوادگی است. در گذشته‌های دور، اکثر خانواده‌ها خودشان در منزل سالمند یا یکی از فرزندان بالغ، مسئولیت نگهداری از ایشان را برعهده داشتند، مخصوصاً که سن امید به زندگی بسیار پایین بود و زنان وقت آزاد بیشتری داشتند اما رفته‌رفته، توانایی خانواده‌ها برای ارائه نقش مراقبتی کاهش یافت که این خود مشوق اصلی توسعه بیشتر مراکز مراقبت از سالمندان بود. سپس در سال‌های اخیر به دلایلی که بالاتر ذکر گردید، تلاش می‌شود دوباره نقش مراقبتی را به خانواده برگرداند و آن را حفظ کنند. اما این بار پدیده رخ داده، تبدیل یک وظیفه فرهنگی به یک تعهد مراقبتی قراردادی و قابل جبران است.

دو فصلنامه
پاییز و زمستان ۱۴۴
دوره ششم، شماره دوازدهم

۲- مفهوم قراردادهای مراقبت

در پژوهش پیش‌رو آنچه از مفهوم مراقبت مدنظر است، بیشتر به حوزه پرستاری و مراقبت‌های مادی و معنوی اشخاص مراقب مربوط می‌شود. پرستاری و مواظبت از بیمار، کودک، والدین کهنسال و... از مصادیق «فعل معروف» و عملی مستحب است. اما وجوب مراقبت از پدر و مادر کهنسال از آیه ۲۳ سوره اسراء، برداشت می‌شود.

اهمیت پرستاری و جایگاه والای این امر در دین مبین اسلام، موجب استثنای بر بعضی احکام فقهی شده است، مثلاً ترک نماز جماعت جز با عذر، همچون پرستاری از بیمار سزاوار نیست (شهید اول، ۱۴۳۰: ۲۴۲-۲۴۳). استحباب پرستاری از بیمار توسط فردی از خویشان وی که نسبت به او مهربان‌تر و به وضع روحی و جسمی اش آشناتر باشد (محقق حلی، ۱۳۶۴: ۳۳۱/۱)، نیز از احکام بسیار جالب توجه در فقه ماست که به موضوع تحقیق حاضر نیز ارتباط ویژه‌ای دارد.

از آنجایی که تنهایی در سالمندان می‌تواند عواقب جسمی و روانی جدی به همراه داشته باشد

۱. «وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَوْفٍ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَ قُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا»

(صادق زاده، ۱۴۰۴) امروزه در بسیاری از کشورهای جهان، خانه‌ها و دهکده‌هایی برای نگهداری از سالمندان طراحی و ساخته شده‌اند تا شرایط مناسبی برای مراقبت و زندگی گروهی آنان فراهم آورند. با این حال، شواهد نشان می‌دهد که زندگی در کنار هم نوعان خود، هرچند به لحاظ اجتماعی مفید است، همچنان نمی‌تواند از احساس ناخوشایند آنها بکاهد. زیرا سالمندان بیشتر از هر چیز به حضور و همراهی عزیزان و خانواده خود نیازمندند، ارتباطی که در این مراکز با وجود حمایت‌های حرفه‌ای، جایگزین کامل آن نمی‌شود. «قراردادهای مراقبت» دارای مفهومی متمایز از عقود متداول در حوزه نگهداری سالمندان در مؤسسات تخصصی همچون خانه‌های سالمندان است. از این رو، به منظور تفکیک دقیق این نوع قراردادها از «قراردادهای مراقبت از کهنسالان»، اصطلاح «قرارداد مراقبت در کهنسالی» به کار گرفته شده است تا تمایز ماهوی و ساختاری این قراردادها برای مخاطب به صورت شفاف و برجسته نمایان گردد.

از منظر این مطالعه، قراردادهای مراقبت در زمره قراردادهای خانوادگی طبقه‌بندی می‌شوند. قرارداد یا توافق‌نامه خانوادگی، سندی حقوقی و مکتوب است که مسئولیت‌ها، تکالیف، انتظارات و قواعد حاکم بر روابط میان اعضای خانواده را به صورت دقیق و منسجم تعیین و تثبیت می‌نماید. این نوع قراردادها می‌توانند طیف گسترده‌ای از موضوعات را دربرگیرند؛ از جمله تقسیم وظایف منزل، تعیین محدودیت‌های رفت‌وآمد برای فرزندان نوجوان، تنظیم مسئولیت‌های مالی میان زوجین و سایر موضوعات مرتبط (Family Law Agreement, 1404/02/15).

در بسیاری از نظام‌های حقوقی جهان، قراردادهای خانوادگی به منظور تضمین حفظ حقوق و منافع اعضای خانواده و پیشگیری از بروز اختلافات احتمالی، مورد توجه و تنظیم قرار می‌گیرند (Kiselova & Kokhtenko, 2019).

به عنوان نمونه، قراردادهای پیش از ازدواج که زن و مرد توافقاتی را در خصوص تقسیم دارایی‌ها و مسئولیت‌ها در صورت انحلال ازدواج یا طلاق تنظیم می‌نمایند، معمولاً با هدف پیشگیری از منازعات مالی آتی تدوین می‌شوند.

در قانون خانواده فدراسیون روسیه ترکیبی از «توافق» و «قرارداد» وجود دارد که مستلزم تمایز آشکار بین معاملات تحت قانون خانواده و قانون مدنی است (Letova, 2023). این مطلب به این مسئله اشاره دارد که قراردادهای خانوادگی از نظر ماهیت، با قراردادهای مدنی یا تجاری تفاوت دارند و باید با توجه به ویژگی‌های خاص روابط خانوادگی و رعایت اصول اخلاقی و قوانین خاص خانواده تنظیم شوند. در حقوق ایران؛ قراردادهای خانوادگی به طور خاص به عنوان یک دسته‌بندی مستقل تعریف نشده‌اند، اما برخی از قراردادها و توافقات که در چارچوب خانواده و روابط بین اعضای خانواده قرار می‌گیرند، تحت قوانین مربوطه قابل شناسایی و بررسی هستند. این قراردادها می‌توانند شامل قراردادهای مالی و اقتصادی بین اعضای خانواده، سرپرستی (حضانت) و قیمومیت، مشاوره خانوادگی و .. باشند.

شایسته ذکر است «قراردادهای مراقبت در کهنسالی»^۱ که برای ترتیب دادن مراقبت و حمایت در دوره کهنسالی استفاده می‌شوند؛ در موتورهای جستجو زیرمجموعه family agreement به نوعی از قراردادهای خانوادگی اطلاق می‌گردند. توافقاتی که به عنوان توافقاتی مراقبت مستقل؛ قراردادهای خدمات شخصی؛ و قراردادهای مراقبت مادام‌العمر نیز توصیف شده‌اند. (Coore, 2018, p. 37).

توافقاتی خانوادگی توافقاتی شامل انتقال ملک (معمولاً انتقال خانه خانوادگی) توسط یک سالمند به یکی از اعضای خانواده در ازای وعده مراقبت و حمایت در خانه شخص خود اوست. به عبارت دیگر، در این قراردادها فرد مسن و مراقب اعضای یک خانواده هستند در صورتی که قرارداد صحیح و رسمی صورت پذیرد، مراقب، مالکیت کامل خود را پس از فوت دیگری به دست می‌آورد.

روشن است از منظر حقوقی (نظام اسلامی)، ارائه مراقبت از ناحیه یک دوست یا همسایه، طی یک قرارداد خصوصی تحت شمول ماده ۱۰ قانون مدنی و دارای الزامات خاص خود است و در صورتی که قید شود منزل یا املاک شخصی سالمند بعد از فوت به شخص مراقب منتقل شود، لازم است اموال مذکور از ثلث ماترک تجاوز ننماید. مگر اینکه در زمان حیات ترتیبات قراردادی ویژه‌ای در دفاتر اسناد رسمی انجام گرفته باشد، مانند صلح با حق فسخ و شرط استیفاء منافع یا سازوکارهای دیگر شامل قراردادهایی برای تنظیم وصیت‌نامه که در آن فرد به پاس قدردانی از خدماتی که در طول زندگی دریافت داشته، به او کمک مالی کند.

۳- ابعاد فرهنگی مراقبت در کهنسالی

پدیده پیری و سالمندی در هیچ برهه‌ای از تاریخ به اندازه امروز چالش برانگیز نبوده است. این موضوع به دلایل متعددی از جمله تغییرات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی قابل توجهی که جوامع در حال تجربه آن هستند، به موضوعی محوری تبدیل شده است.

به طور سنتی، جوامع از سالمندان خود با مواجهه‌ای بسیار طبیعی با این بخش از روند زندگی، از طریق یک سیستم «معاوضه بین نسلی»^۲ حمایت می‌کردند. همان‌گونه که بزرگ‌ترها خود را در مراقبت از فرزندان خود مسئول می‌دانستند، کودکان نیز هنگامی که بزرگ می‌شدند، باید از والدین سالمند خود مراقبت می‌نمودند

1. old age care private contract

۲. این اسناد پرطرفدار که در دفاتر اسناد رسمی تنظیم می‌شوند، غالباً به صورت محاباتی، یعنی با عوض ناچیز یا بدون عوض، تنظیم شده و قصد اصلی طرفین، انتقال مالکیت است. حق فسخ و شرط استیفاء منافع برای یکی از طرفین (معمولاً مصالح) بدان معناست که مصالح می‌تواند مثلاً در صورت پشیمانی، قرارداد صلح را به صورت یک طرفه فسخ کند. مانند اینکه پدری ملک خود را به نفع دوست یا یکی از فرزندان خود صلح نموده و برای خود حق فسخ قرار داده و به خاطر ذکر شرط استیفاء منافع تا پایان عمر می‌تواند در منزل خود سکونت داشته باشد. زیرا اگر ملک را فروخته بود یا انتقالی مانند هبه انجام می‌داد، ملک از دارایی وی خارج شده و دیگر استیلائی بر آن نداشت. مطابق ماده ۳۰ آیین‌نامه قانون ثبت اسناد و املاک، پس از تنظیم این قرارداد، باید سند مالکیت جدید به نام «متصلح» در اداره ثبت صادر گردد. هرچند به نظر می‌رسد قرارداد بعد از فوت مصالح به طور کامل استقرار می‌یابد.

3. system of intergenerational reciprocity

(Kulik, Ryan, Harper, & George, 2014, p. 929). اما با افزایش شتاب برای پیشرفت و بهره‌برداری بیشتر از زندگی، این روابط تحت تأثیر قرار گرفت. در این سبک زندگی، بیماران به جای دریافت مراقبت در منزل، به بیمارستان‌ها منتقل می‌شوند، کودکان به مهدکودک‌ها و سالخورده‌گان به خانه‌های سالمندان سپرده می‌شوند (رضوی، ۱۳۸۰: ۳۵۶).

این سبک زندگی فراگیر، نتیجه دیگری نیز به دنبال داشت و آن هم ظهور توافقات خانوادگی است که قبلاً به روند آن و برخی دلایل اشاره شد.

ابعاد فرهنگی موضوع حاضر از جنبه‌های مختلف قابل بررسی است. از آنجایی که انتظار می‌رود فرزندان به صورت رایگان از والدین خود مراقبت کنند، شاید انعقاد چنین قراردادی در مقابل دریافت پول یا ملک، آنها را به فرزندی ناسپاس تبدیل کند، چراکه مراقبت از والدین یک وظیفه فرهنگی است، نه یک تعهد قراردادی!

در کشورهایی با فرهنگ سنتی مانند ژاپن به خاطر اهمیت بالایی که برای سالمندان خود قائلند یا در بین کشورهای مسلمان و دارای اعتقادات مذهبی مانند ایران، مواجهه با این نوع قراردادها جلوه خاصی می‌یابد. به طور مثال، «ثبث یک رابطه شخصی عاشقانه، دلسوزانه یا حمایتی در یک توافق کتبی، احتمالاً برای بسیاری از استرالیایی‌ها منفرود است.» (Herd, 2002). همان احساسی که شاید فعلاً میان اکثر قریب به اتفاق ایرانیان وجود داشته باشد اما معلوم نیست که در آینده‌ای نه چندان دور نیز همین‌گونه خواهد بود یا خیر. اما امروزه قطعاً چنین برداشتی برای بسیاری از مردم دنیا قابل قبول نیست. فرزندان بزرگسال به شدت تحت فشارهای گوناگون مخصوصاً فشار مالی هستند، پس اندازه کمی دارند و نمی‌توانند ساعات کاری خود را کاهش دهند تا از والدین سالمند خود مراقبت کنند. پس این‌گونه توقعات با این شدت مخصوصاً در جوامع غربی، کاملاً مردود است. به هر حال قرارداد مراقبت، تأسیس نوپایی است که به مقتضای گسترش شهرنشینی و به لحاظ شرایط اقتصادی و اجتماعی عصر حاضر، در اعمال حقوقی اشخاص بروز یافته و به قراردادی پذیرفته شده در عرف مردم، تبدیل شده است. بهتر است بگوییم این یک واقعیتی است که در بیشتر کشورها با سرعتی باورنکردنی در حال اتفاق است که مراقبت بدون قرارداد را «یک بار مالی غیرقابل تحمل برای نسل‌های جوان‌تر» به حساب می‌آورند. فرزندان معمولاً از والد سالمند خود مراقبت نمی‌کنند مگر اینکه او قبلاً مسئولیت برخی از بدهی‌های مالی ناشی از مراقبت فرزند بزرگسال خود را به عهده بگیرد (Coore, 2018, p. 38).

با اینکه تبدیل گزاره اخلاقی و توصیه اکید دینی «مراقبت از والدین» به قانون، کاری ناصحیح، ناکارآمد و غیرمعمول است، لیکن آمادگی برای مواجهه به موقع و مناسب با ظهور و شیوع قراردادی نوین مطابق با فرهنگ شکل گرفته و نیاز روز، ضرورتی محسوس محسوب می‌شود.

۴- انواع قراردادهای مراقبت

بدیهی است که تفاوت در نوع قرارداد، از منظر حقوقی ممکن است بر تعدادی از آثار و شرایط آن نیز اثرگذار باشد.

این قراردادها از دو جهت قابل تقسیم‌بندی هستند: بر مبنای نوع مراقب و بر مبنای انواع مراقبت. براساس نوع مراقب، که از میان اشخاص حقیقی می‌تواند هر یک از فرزندان، نزدیکان یا همسر شخص باشد، قرارداد مراقبت متفاوت می‌گردد. انعقاد قرارداد با این اشخاص که به دلایل متعدد از جمله مسائل شخصی، عاطفی، مذهبی یا حتی مالی قصد مراقبت و نگهداری از سالمند را داشته و اقدام به انعقاد قرارداد مراقبت می‌نمایند؛ اصولاً از نظر حقوقی بدون اشکال است.

ارائه مراقبت از ناحیه یک دوست یا همسایه نیز طی یک قرارداد خصوصی تحت شمول ماده ۱۰ه قانون مدنی و دارای الزامات خاص، می‌تواند صحیح باشد اگرچه موضوع بحث حاضر نمی‌باشد. انعقاد قرارداد با خانه سالمندان یا پرستاران شرکتی، به عنوان اشخاص حقوقی خصوصی نیز موضوع بحث نیست، اگرچه عوض قرارداد، ارزش بالایی همچون یک ملک داشته باشد یا مبالغ هنگفتی باشد که در ازای مراقبت درازمدت از شخص سالمند، دریافت می‌گردد.

اما قرارداد مراقبت بیشتر بر مبنای موضوع و نوع تعهدات مورد تقسیم‌بندی قرار می‌گیرد که باید به طور مفصل‌تر بدان پرداخت.

براساس مطالعات انجام شده، قراردادهای مراقبت از سالمندان با تفاوت در نوع مراقبت، تجربه متفاوت مراقبان از فشار و مزایا را به دنبال دارد (Williams, Wang, Kitchen, 2014, p. 188). در گفتارهای زیر، با انجام یک بررسی تحلیلی-انتقادی، دسته‌بندی‌های صحیح و مورد پذیرش ارائه می‌شود. شاید دسته‌بندی زیر براساس تقسیمات صناعی کاملاً صحیح نباشد، اما شامل دسته‌بندی‌های نادرستی مانند مراقبت فردی-گروهی، رسمی-غیررسمی و... نیز نیست.

۴-۱- مراقبت براساس جنسیت، سن، معلولیت

جنسیت، گروه‌های سنی و مراقبت از برخی سالمندان یا معلولان می‌تواند در نوع قرارداد اثرگذار باشد. در برخی مقالات عنوان شده که در چین و مناطق مشابه، قراردادهای بین سالمندان و فرزندان بزرگسال براساس جنسیت و گروه سنی متفاوت است و منجر به روش‌های متفاوت مراقبت از سالمندان می‌گردد (Huang, 2018).

۴-۲- مراقبت بلندمدت - کوتاه مدت

مراقبت بلندمدت و کوتاه مدت دو نوع اصلی از خدمات مراقبتی هستند که برای افراد با نیازهای مختلف ارائه می‌شوند. تفاوت اصلی این دو نوع مراقبت در مدت زمان، هدف و شدت خدمات ارائه شده است. مراقبت کوتاه مدت معمولاً برای دوره‌های زمانی محدود (کمتر از دو سال) و با هدف بهبود، توانبخشی یا بازگشت به خانه پس از بیماری یا جراحی ارائه می‌شود اما مراقبت بلندمدت برای افرادی که به دلیل بیماری مزمن، ناتوانی یا کهولت سن نیاز به مراقبت مداوم و طولانی مدت (بیش از دو سال) دارند، ارائه می‌شود. هدف اصلی، حفظ کیفیت زندگی و ارائه حمایت‌های روزمره است (Williams, Wang, & Kitchen, 2014, p. 187).

مراقبین مراقبت بلندمدت و کوتاه مدت هر دو با چالش‌هایی مواجه‌اند، اما مراقبت‌های پایان عمر (که اغلب در مراقبت بلندمدت رخ می‌دهد) بیشترین فشار روانی، اجتماعی و مالی را بر مراقبین وارد می‌کند (Williams, Wang, Kitchen, 2014, p. 188).

۴-۳- بار مراقبت

مراقبان سالمندان تجارب مراقبتی متمایزی دارند که عواملی مانند عوامل استرس‌زا، سختی و آسانی نوع تعهدات بر آن تأثیر می‌گذارد.

مراقبانی که مراقبت‌های شدیدتری ارائه می‌دهند، بار مالی و جسمی بیشتری را متحمل می‌شوند، مثلاً مراقب سالمندان مبتلا به زوال عقل احتمال بیشتری دارد که درگیر انواع مشکلات و سختی‌ها گردد. جالب توجه است که برخی تحقیقات حتی نژاد و رنگ پوست را به عنوان تغییردهنده شرایط ذکر می‌کنند (Ali, McAvay, Monin, & Gill, 2022).

۴-۴- مراقبت براساس فرهنگ‌ها و شرایط زیستی مختلف

مطالعات نشان می‌دهند که مسائل فرهنگی، قومیتی، آداب و رسوم و اعتقادات مذهبی بر نوع مراقبت از سالمندان از طریق تأثیر بر باورها، ترجیحات درمانی، تصمیم‌گیری‌های بهداشتی، آسیب‌شناسی روانی و میزان حمایت اجتماعی اثرگذار هستند (Cuellar, 2015; Miyawaki, 2015; Mukherjee, 2019).

بنابراین از جهات مذکور نیز قراردادهای مراقبت قابل تقسیم به انواع مختلفی هستند. به عنوان مثال تأثیر مذهب و فرهنگ در نوع نگهداری از سالمند در کشور مهاجرپذیری مانند دانمارک، در تحقیقات و مطالعات موجود کاملاً مشهود است. زیرا مسلمانان به علت اهمیت زیاد مسائل فرهنگی و مذهبی برای ایشان، رغبت بیشتری به انعقاد این قراردادها با خانواده (مخصوصاً همسر) نشان می‌دهند؛ مانند اینکه دوست ندارند هرکسی آنها را برهنه ببیند و هر غذایی به آنها بخوراند (Lei Sparre & Rytter, 2021, p. 114). از جهت دیگر، همزیستی هنجارهای تعهد فرزندی که به ایفای نقش مراقب توسط پسر ارشد تأکید دارد و باورهای فرهنگی در مورد کار مراقبت به عنوان کاری زنانه، ژاپن را به نمونه‌ای مناسب برای مطالعه دوگانگی در مراقبت تبدیل می‌کند.

مطابق سیستم فرهنگی قدیم خانواده‌های ژاپنی، از پسر ارشد و همسرش انتظار می‌رفت که با والدین مسن زندگی و از آنها مراقبت کنند و در عوض، خانواده او ارث و کسب و کار خانوادگی را دریافت می‌کردند. از اواخر دهه ۱۸۰۰م، وظیفه مراقبت از سالمندان رسماً به همسر پسر ارشد واگذار شده بود (van den Broek & Morita, 2017, P90). پذیرش مراقبت از سالمندان در خانواده‌هایی که پسر ندارند، توسط داماد به عنوان وارث، امری مرسوم بود (Kurosu, 1997). به عبارتی دختران، تنها، اعضای موقت خانواده‌های خود بودند و پس از ازدواج، خانواده اصلی خود را ترک می‌کردند و انتظار می‌رفت که در سنین پیری، به جای والدین خود، از والدین همسر خود مراقبت کنند. هرچند تعهدی که عروس احساس می‌کند، غیرمستقیم و از طریق

عشق او به شوهرش است. اما اوایل دهه ۱۹۰۰ دوره‌ای است که در آن مدل اروپایی خانواده ایده‌آل با تأکید بر پیوند قوی مادر و فرزند وارد گفتمان فکری در ژاپن شد (Uno, 1993). امروزه، بسیاری از سالمندان به تمایل خود به مراقبت توسط فرزندشان در دوران پیری به جای همسر فرزندشان اشاره می‌کنند (Lee, 2016). این باورهای فرهنگی در مورد جنسیت ممکن است زمینه‌ساز برخی از ترجیحات برای مراقبت دختر، در مقابل الگوی سنتی مراقبت عروس باشد. البته به مرور با تغییر دیدگاه اصیل ژاپنی، سالمندان بدون فرزند عملاً مجبور به انتخاب راه‌های دیگری برای مراقبت از خودشان هستند (صادق‌زاده، ۱۴۰۴).

مرور ابعاد فرهنگی مؤثر بر الگوهای مراقبتی، نشان می‌دهد که به‌ویژه در بافت جوامع در حال تغییر، تحلیل عمیق و نظام‌مند کمتر مورد بررسی قرار گرفته است؛ واقعیتی که به‌وضوح بر ضرورت انجام تحقیقات تخصصی، گسترده و میان‌رشته‌ای برای تبیین و بهبود راهبردهای مراقبتی آینده دلالت دارد.

۵- ارکان قرارداد مراقبت

۱-۵- طرفین قرارداد مراقبت

در هر عقدی حداقل دو طرف، همواره حضور دارند. مطابق تعریف ماده ۱۸۳ قانون مدنی از عقد، مشخص می‌شود که حداقل اطراف عقد، دو شخص است. قرارداد مراقبت نیز همین‌گونه است.

طرف اول قرارداد مراقبت، یک شخص حقیقی است که در آستانه سالمندی و پیری قرار دارد. به همین دلیل داشتن هوشیاری و سلامت عقل که برای انعقاد قرارداد جزو شرایط اصلی صحت همه معاملات است، در اینجا نیز اساسی می‌باشد.

با پذیرش پیشنهاد طرف اول (گیرنده خدمات)، طرف دوم قرارداد مراقبت (مراقب) که شخصی حقیقی است؛ با تقبل هزینه‌ها، انجام تعهدات را برعهده می‌گیرد.

جهت صحت یک معامله لازم است طرفین قرارداد واجد شرایطی باشند. قرارداد مراقبت نیز از این قاعده مستثنا نیست و از این حیث مشمول قواعد عمومی معاملات می‌باشد.

مهم‌ترین شرطی که گیرنده خدمات برای انعقاد قرارداد مراقبت لازم است داشته باشد (علاوه بر اهلیت)، داشتن حق مالکیت نسبت به عوض قراردادی است. بر همین اساس لازم است، کسی که خود را مالک خانه یا ملکی معرفی می‌کند، سندی مثبت مالکیت خود داشته باشد. باید گفت آنچه برای گیرنده خدمات در ورود به این قرارداد لازم است، بیش از هر چیز تمکن و توانایی مالی است.

طرف دوم قرارداد نیز باید اهلیت انعقاد قرارداد و توانایی انجام تعهدات را داشته باشد. به نظر می‌رسد شخص سالمند با اینکه می‌تواند با فرزند زیر ۱۸ سال خود قراردادی مانند قرارداد کار منعقد کند و این قرارداد از جهت حمایت از کودکان و جلوگیری از سوء استفاده از ایشان، مورد حمایت قانون‌گذار است، اما

۱- مطابق مواد ۷۹ و ۸۰ قانون کار، "به‌کارگماردن افراد کمتر از ۱۵ سال تمام، ممنوع است" و افراد بین ۱۵ تا ۱۸ سال نیز، صرفاً با وجود شرایط به‌کارگماردن کارگران نوجوان، به‌کار گرفته می‌شوند.

بهتر است که قرارداد مراقبت با صغیر ممیز را به جهت بار شدید تعهدات، صحیح ندانیم. حقیقتاً حجم بالای تعهدات مراقب، امری است که کودکان از عهده آن برنیامده و تکلیفی مالایطاق محسوب می‌گردد. ممکن است گفته شود شرط مقدور بودن در تعهدات به انجام کار، مربوط به طبیعت آن کار است نه وضع ویژه متعهد. معیار این مقدور بودن نیز عرف و عادت است نه توان متعهد. پس اگر کسی به انجام کاری تعهد کند ولی شخصاً قادر به انجام آن نباشد نمی‌توان به واسطه عذر «مقدور نبودن» قرارداد را باطل شمرد، زیرا می‌تواند موضوع تعهد را به کمک یا به وسیله شخص دیگری، به انجام رساند. در این خصوص باید افزود که شرط مقدور بودن انجام تعهد، در جایی که مباشرت، قید انجام کار باشد، کماکان لازم است. با این اوصاف اگر از ابتدا شخص می‌دانسته قدرت انجام تعهدات مراقبت (با قید مباشرت) را ندارد با این حال اقدام به انعقاد قرارداد نموده، قرارداد محکوم به بطلان است.

۵-۲- تعهد مراقبت و پرداخت‌ها (عوضین)

پس از شناسایی طرفین قرارداد، به بررسی دومین رکن این قراردادها می‌پردازیم؛ یعنی تعهد مراقبت و پرداخت عوض قرارداد.

از آنجایی که عقد، قانون متعاقدين است (جعفری لنگرودی، ۱۴۰۱: ۲۲۶) تعهدات طرفین قراردادهای مراقبت که در قرارداد ذکر شده و یا عرف بر آن صحه گذاشته، باید عیناً انجام گیرد. مراقب متعهد است طبق قرارداد در دوره نیاز شخص کهنسال تعهدات مراقبتی خود از جمله مراقبت جسمی و روحی، ارائه کمک‌های روزمره زندگی و انجام امور خانه و... را به خوبی انجام دهد. در برابر آن عوض قرارداد به وی تعلق خواهد گرفت.

«عوض قرارداد» را می‌توان به دو دسته نقدی (وجه نقد) و غیرنقدی تقسیم نمود؛ یعنی ممکن است ملک، مبلغی پول یا موارد دیگر باشد. هیچ مانعی ندارد که طبق ماده ۲۶ قانون تجارت، سهام غیرنقدی یا مالکیت معنوی مانند حق اختراع، نام تجاری و سرقتی عوض قرارداد قرار گیرد (کاتوزیان، ۱۳۶۸: ۱۷). روشن است که عوض مورد تعهد باید عیناً همان باشد که در قرارداد آمده (جعفری لنگرودی، ۱۴۰۱: ۲۳۲) پس قابل تغییر نیست مگر با رضایت بعدی طرفین^۱.

تعهدات گیرنده مراقبت (سالمند) در قراردادهای مراقبت از کهنسالی معمولاً شامل موارد زیر است:

- همکاری با مراقب در انجام فعالیت‌های روزمره و پذیرش کمک‌های ارائه شده.
- رعایت دستورالعمل‌ها و توصیه‌های مراقب در خصوص مراقبت‌های پزشکی و بهداشتی.
- اطلاع‌رسانی به مراقب درباره وضعیت جسمی و روانی خود و هرگونه تغییر در شرایط سلامتی.
- گزارش دادن به موقع در مورد هرگونه مشکل یا ناراحتی به مراقب.
- مدیریت مسائل مالی مربوط به قرارداد برای به تأخیر نیفتادن تعهدات.

۱- چه اینکه در خود قرارداد پیش‌بینی شده باشد یا اینکه بعداً الحاق گردد.

- احترام به مراقب و برقراری ارتباط مؤثر و محترمانه.
 - تلاش برای حفظ بهداشت شخصی و رعایت اصول بهداشتی (مسواک زدن، شستشوی دست ها و ...)
 - رعایت زمان بندی مصرف داروها و اطلاع دادن به مراقب در صورت فراموش کردن دوز دارو.
 - ایجاد فضایی مثبت و حمایت گر برای مراقب به منظور تسهیل فرایند مراقبت.
 - رعایت هرگونه قوانین و مقررات مربوط به مراقبت و زندگی مشترک با مراقب.
- این تعهدات می تواند بسته به شرایط خاص هر فرد و نوع خدمات ارائه شده متفاوت باشد و در قراردادهای مراقبت به وضوح مشخص شود. هدف از این تعهدات، ایجاد یک رابطه مثبت و مؤثر بین گیرنده مراقبت و مراقب است که به بهبود کیفیت زندگی سالمند کمک کند.
- در برخی نمونه قراردادهای موجود، یک سری وظایف دیگر نیز ذکر شده که جنبه تکمیلی برای اجرای هرچه بهتر قرارداد و زندگی رضایت بخش تر شخص سالمند دارد. مانند رعایت حریم شخصی و مقررات مربوط به مراقبت، فراهم کردن داروها و تجهیزات پزشکی لازم در صورت نیاز، مشارکت در فعالیت های اجتماعی و تفریحی که توسط مراقب سازماندهی می شود، تلاش برای حفظ ارتباط با خانواده و دوستان.
- تعهدات مراقب در قراردادهای مراقبت در کهنسالی از قبیل تعهد به انجام کار می باشد. این امور می تواند شامل مسائل متعددی باشد که به بهبود کیفیت زندگی و تأمین نیازهای جسمی، روانی و اجتماعی سالمندان کمک کند.

به طور کلی تعهدات مراقب شامل موارد زیر می شوند:

- کمک در فعالیت های روزمره مانند غذا خوردن، حمام کردن، لباس پوشیدن و جابه جایی.
 - نظارت بر وضعیت سلامت جسمی سالمند و کمک در موارد اضطراری.
 - مدیریت داروها و درمان های پزشکی طبق تجویز پزشک.
 - فراهم کردن محیطی امن و حمایت گر برای سالمند.
 - ایجاد ارتباط مؤثر و همدلانه با سالمند برای کاهش احساس تنهایی و اضطراب.
 - تشویق سالمند به فعالیت های اجتماعی و تفریحی و تسهیل دسترسی به خدمات اجتماعی و تفریحی.
 - کمک به سالمند در برقراری ارتباط با خانواده و دوستان.
 - کمک در مدیریت امور مالی سالمند، از جمله پرداخت قبوض و هزینه ها.
 - آموزش سالمند و خانواده اش در مورد مراقبت های لازم و بهداشت.
 - احترام به خواسته ها و نیازهای سالمند و رعایت حریم شخصی او.
 - گزارش وضعیت سلامت و تغییرات رفتاری سالمند به خانواده و پزشکان.
 - مستندسازی و نگهداری سوابق مربوط به خدمات ارائه شده و مراقبت ها.
- این تعهدات می تواند بسته به شرایط خاص هر سالمند و نیازهای او متفاوت باشد و در قراردادهای مراقبت جزئیات هر یک به وضوح مشخص شود. به طور مثال در برخی قراردادها تمام وعده های غذایی،

ساعات مطالعه سالمند و برنامه اوقات فراغت وی، برنامه ورزشی و... به نحو کامل پیش بینی شده است.^۱ مطابق مفاد ماده ۲۳۹ قانونی مدنی، هرگاه موضوع تعهد انجام دادن کاری باشد در این صورت متعهد باید کار مورد تعهد را انجام دهد و در صورت امتناع، متعهدله می تواند اجبار او را به فعل مورد تعهد بخواهد. هرگاه قرارداد قائم به شخص بوده و مباشرت، شرط شده باشد وی نمی تواند تعهد را به وسیله شخص دیگر اجرا کند. بنابراین در صورت امتناع و عدم امکان اجبار وی، متعهدله حق فسخ خواهد داشت (صفایی، ۱۳۹۰: ۲۴۵).

نتیجه گیری

پس از دوره ای که توانایی خانواده ها برای ارائه نقش مراقبتی کاهش یافت و مراکز مراقبت از سالمندان توسعه پیدا کرد، دوباره تلاش می شود تا نقش مراقبتی را به خانواده برگشته و حفظ گردد؛ که در حقیقت نوعی تبدیل وظیفه فرهنگی به یک تعهد مراقبتی قراردادی و قابل جبران است. قرارداد مراقبت در کهنسالی، تأسیس نوپایی است که به مقتضای شرایط اقتصادی و اجتماعی شهری، بروز و ظهور یافته است. براساس این قراردادهای خانوادگی، افراد مسن در ازای وعده مراقبت مادام العمر، اموال خود را به کسی منتقل می کنند یا به او غرامت می پردازند. در این قراردادها فرد مسن و مراقب، اعضای یک خانواده هستند. قراردادهای مراقبت بر مبنای نوع مراقب و نوع مراقبت مورد توافق، انواع مختلفی دارند. طرفین قرارداد و تعهد مراقبت و پرداخت عوض دو رکن مهم قرارداد مراقبت در کهنسالی هستند. مراقب متعهد است طبق قرارداد در دوره نیاز شخص کهنسال تعهدات مراقبتی خود از جمله مراقبت جسمی و روحی، ارائه کمک های روزمره زندگی و انجام امور خانه و... را به خوبی انجام دهد. در برابر آن عوض قرارداد به وی تعلق خواهد گرفت.

دستاوردهای تحقیق

دستاورد نخست: شناسایی نیازهای واقعی سالمندان و خانواده های ایشان در زمینه مراقبت و نگهداری. یافته های پژوهش نشان می دهد که سالمندان نیاز شدید و غیرقابل انکاری در زمینه مراقبت توسط اعضای خانواده خود دارند. درک عمیق از نیازهای جسمی، عاطفی و اجتماعی این قشر، به طراحان خدمات و سیاست گذاران کمک می کند تا برنامه های بهتری برای حمایت از سالمندان و خانواده های ایشان ترتیب دهند و کیفیت مراقبت را ارتقا بخشند.

دستاورد دوم: تحلیل ابعاد فرهنگی-اجتماعی:

توضیحات بخش ابعاد فرهنگی مراقبت در کهنسالی و انواع قراردادهای مراقبت کمک می کند تا درک بهتری از ابعاد فرهنگی-اجتماعی موجود و تأثیر این ابعاد بر محتوای قرارداد داشته باشیم. بدین ترتیب

قطعاً راهکارهایی متناسب با ویژگی‌های خاص هر جامعه برای بهبود مراقبت از سالمندان ارائه خواهد شد.
دستاورد سوم: تبیین وضعیت قراردادهای مراقبت:
با تحلیل دقیق شرایط و مفاد این قراردادها، نقاط ضعف و قوت قرارداد شناسایی می‌شود و با ارائه پیشنهادات بهبوددهنده می‌توان به ایجاد چارچوب‌های قانونی و عملیاتی بهتر برای مراقبت از سالمندان کمک کرد.

پیشنهادات تحقیق:

- ۱- توسعه سیاست‌های حمایتی: براساس نتایج تحقیق، پیشنهاد می‌شود که سیاست‌های حمایتی برای خانواده‌ها و مراقبان سالمند طراحی شود تا از بار اقتصادی و اجتماعی آنها کاسته شده و انگیزه‌های بیشتری برای ارائه خدمات مراقبتی ایجاد گردد.
- ۲- ترویج فرهنگ مراقبت خانوادگی: با توجه به اهمیت نقش خانواده در مراقبت از سالمندان، پیشنهاد می‌شود که برنامه‌هایی برای ترویج فرهنگ مراقبت خانوادگی و ایجاد آگاهی در این زمینه در جامعه اجرا شود.
- ۳- تحقیق و مطالعه بیشتر پژوهشگران در زمینه امکان‌سنجی اجرای این قراردادها در ایران و بررسی تأثیرات اجتماعی و اقتصادی آن.

منابع *قرآن کریم

۱. بهرامی، فاضل و رمضانی فرانی، عباس (۱۳۸۸). بهداشت روان سالمند در قرآن و حدیث. سالمند: مجله سالمندی ایران، ۴(۱۱)، ۷۰-۸۳.
۲. پروایی، شیوا (۱۳۹۹). مطالعه تطبیقی سیاست‌های مراقبت از سالمندان در کشورهای توسعه‌یافته. تأمین اجتماعی، ۵۸(۱۶)، ۱۱۳-۱۴۴.
۳. جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۴۰۱). دوره حقوق مدنی: حقوق تعهدات. تهران: گنج دانش.
۴. حبیب‌نژاد، سید احمد و تسخیری، محمد صالح (۱۳۹۶). نظام حقوق سالمندان. تهران: خرسندی.
۵. رزمخواه، نجمه (۱۴۰۱). چالش‌های اخلاقی مراقبت از سالمندان با توسل به ربات‌های انسان‌نما. اخلاق زیستی، ۱۲(۳۷)، ۱-۱۶.
۶. رسولی، محمد (۱۳۹۹). حقوق و تکریم سالمندان. تهران: جنگل.
۷. رضوی، عباس (۱۳۸۰). شهید مطهری و رویه دیگر تمدن غرب. حوزه، ۱۸(۱۰۶-۱۰۵)، ۳۴۲-۳۸۵.
۸. صادق‌زاده، محمدحسن (۹ خرداد ۱۴۰۴). زندان، جایگزین تنهایی زنان در ژاپن (گزارش تصویری)، صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
۹. صفایی، سیدحسین (۱۳۹۰). قواعد عمومی قراردادها. تهران: میزان.
۱۰. صمیمی‌پور، اسماعیل (۱۳۹۶). احکام و حقوق سالمندان در فقه و حقوق. تهران: آذرین مهر.

۱۱. عاملی (شهید اول)، محمد بن مکی (۱۴۳۰). البیان (موسوعة الشهيد الأول) با نظارت: رضا مختاری - علی اوسط ناطقی، قم: مرکز العلوم و الثقافة الإسلامية معاونية الأبحاث لمكتب الإعلام الإسلامي في الحوزة العلمية، مرکز إحياء التراث الإسلامي.
۱۲. کاتوزیان، ناصر (۱۳۶۸). عقود معین ۲ (مشارکت‌ها و صلح). تهران: گنج دانش.
۱۳. متولی، مهرشید (۱۳۸۵). تغییر روش مراقبت از سالمندان در ژاپن. تازه‌های جهان بیمه، (۹۵).
۱۴. محقق حلی، جعفر بن حسن (۱۳۶۴). المعترف فی شرح المختصر. قم: مؤسسه سید الشهداء (ع).
۱۵. موسی نژاد گلچالی، فاطمه (۱۳۹۸). طراحی دهکده سالمندان با رویکرد روان‌شناسی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). مؤسسه آموزش عالی روزبهان، دانشکده هنر و معماری.
16. Ali, Talha; McAvay, Gail J; Monin, Joan K; & Gill, Thomas M. (2022). Patterns of Caregiving Among Older Adults with and Without Dementia: A Latent Class Analysis. (V. A. Freedman, Ed.), *The Journals of Gerontology: Series B*, 77(Supplement_1), S74–S85. <https://doi.org/10.1093/geron/bgab237>
17. Bagshaw, Dale; Wendt, Sarah; Zannettino, Lana; & Adams, Valerie. (2013). Financial Abuse of Older People by Family Members: Views and Experiences of Older Australians and their Family Members. *Australian Social Work*, 66(1), 86–103. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2012.708762>
18. Clough, Beverley; & Herring, Jonathan (eds.). (2018). *Ageing, Gender and Family Law* (1st ed.). New York: Routledge.
19. Coore, pip. (2018). The contractualization of care in an ageing world. In *Ageing, Gender and Family Law* (pp. 34–48). London: Routledge.
20. Cuellar, Norma G. (2015). Providing Culturally Congruent Health Care to Older Adults. *Journal of Transcultural Nursing*, 26(2), 109–109. <https://doi.org/10.1177/1043659615569540>
21. Herd, Brian. (2002). The Family Agreement _ a Collision Between Love and the Law? *Australian Law Reform Commission _ Reform Journal*.
22. Huang, Yuqin. (2018). Changing intergenerational contracts: gender, cohorts and elder care in central rural China, 2005–2013. *Asian Population Studies*, 14(1), 5–21. <https://doi.org/10.1080/17441730.2017.1341090>
23. Izuhara, Misa. (2002). Care and inheritance: Japanese and English perspectives on the 'generational contract.' *Ageing and Society*, 22(1), 61–77. <https://doi.org/10.1017/s0144686x0200853x>
24. Johnson, Julia; Rolph, Sheena; & Smith, Randall. (2010). Uncovering History: Private Sector Care Homes for Older People in England. *Journal of Social Policy*, 39(2), 235–253. <https://doi.org/10.1017/S004727940999064X>
25. Kiselova, O.L; & Kokhtenko, R.V. (2019). The Family_Legal Agreements as Their Role in Resolving Family Disputes. *Legal Horizons •Hein Online*, 49.
26. Kulik, Carol; Ryan, Susan; Harper, Sarah; & George, Gerard. (2014). Aging Populations and Management. *Academy of Management Journal*, 57(4), 929–935. <https://doi.org/10.5465/amj.2014.4004>
27. Kurosu, Satomi. (1997). Adoption as an Heirship Strategy? A Case from a Northeastern Village in Preindustrial Japan. *Japan Review, JSTOR*, no. 9, 171–189.
28. Lee, Kristen Schultz. (2016). Conflicting views on elder care responsibility in Japan. *Social Science Research*, 57, 133–147. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2016.01.003>
29. Lei Sparre, Sara; & Rytter, Mikkel. (2021). Between Care and Contract: Aging Muslim Immigrants, Self-appointed Helpers and Ambiguous Belonging in the Danish Welfare State. *Anthropology & Aging*, 42(1), 112–128. <https://doi.org/10.5195/aa.2021.279>
30. Letova, Nataliya V. (2023). Agreements and contracts in the field of family relations: correlation

- and features of legal regulation. *Gosudarstvo i Pravo*, (6), 127–135. https://doi.org/10.31857/S102694520025930_4
31. Miyawaki, Christina E. (2015). A Review of Ethnicity, Culture, and Acculturation Among Asian Caregivers of Older Adults (2000_2012). *Sage Open*, 5(1), 1–18. <https://doi.org/10.1177/2158244014566365>
32. Mukherjee, Sudeshna Basu. (2019). Elderly health care: diverse cultural implication. *Asian Ethnicity*, 20(4), 555–570. <https://doi.org/10.1080/14631369.2019.1622406>
33. Pickard, Linda. (2015). A growing care gap? The supply of unpaid care for older people by their adult children in England to 2032. *Ageing and Society*, 35(1), 96–123. <https://doi.org/10.1017/S0144686X13000512>
34. Rawcliffe, Carola. (2017). Mental Illness and Mental Health in the Late Medieval English Monastery.
35. Reingold, Daniel A. (2006). An Elder Abuse Shelter Program. *Journal of Gerontological Social Work*, 46(3–4), 123–135. https://doi.org/10.1300/J083v46n03_07
36. Uno, Kathleen S. (1993). Maternalism in Modern Japan. *Journal of Women's History*.
37. van den Broek, Thijs; & Morita, Makiko. (2017). Moral Beliefs About Filial Support, Work and Gender in Japan: A Latent Class Analysis. In Family, Work and Wellbeing in Asia, edited by Ming_Chang Tsai and Wan_Chi Chen, 9:89–106. *Quality of Life in Asia*. Singapore: Springer Singapore. doi:10.1007/978_981_10_4313_0_5.
38. Williams, Allison M.; Wang, Li; & Kitchen, Peter. (2014). Differential impacts of care-giving across three caregiver groups in Canada: end-of-life care, long-term care and short-term care. *Health & Social Care in the Community*, 22(2), 187–196. <https://doi.org/10.1111/hsc.12075>
39. Aftyka, Leszek. (2018). CHARITY OF THE CATHOLIC CHURCH IN MEDIEVAL POLAND. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*, (19), 23–25. https://doi.org/10.15330/msuc.2018.19.23_25
40. Family Law Agreement, MFY Law, https://mfylaw.co.uk/what_we_do/family_law/agreements/
41. Zijderduijn, Jaco. (2016). 'Good, fresh air and an expert medical service': old age pensioners in Leiden's St. Hiëronymusdal retirement home, sixteenth century. *The History of the Family*, 21(2), 195–213.

پیوست‌ها:

ردیف	نوع	محدوده	ملاحظات
۱	کتاب	۱- تاریخچه سیستم های کامپیوتر	۱- تاریخچه سیستم های کامپیوتر
۲	مقاله	۲- کاربرد سیستم های کامپیوتر در آموزش	۲- کاربرد سیستم های کامپیوتر در آموزش
۳	مقاله	۳- کاربرد سیستم های کامپیوتر در مدیریت	۳- کاربرد سیستم های کامپیوتر در مدیریت
۴	مقاله	۴- کاربرد سیستم های کامپیوتر در مهندسی	۴- کاربرد سیستم های کامپیوتر در مهندسی
۵	مقاله	۵- کاربرد سیستم های کامپیوتر در پزشکی	۵- کاربرد سیستم های کامپیوتر در پزشکی
۶	مقاله	۶- کاربرد سیستم های کامپیوتر در هنر	۶- کاربرد سیستم های کامپیوتر در هنر
۷	مقاله	۷- کاربرد سیستم های کامپیوتر در معماری	۷- کاربرد سیستم های کامپیوتر در معماری
۸	مقاله	۸- کاربرد سیستم های کامپیوتر در کشاورزی	۸- کاربرد سیستم های کامپیوتر در کشاورزی
۹	مقاله	۹- کاربرد سیستم های کامپیوتر در صنایع	۹- کاربرد سیستم های کامپیوتر در صنایع
۱۰	مقاله	۱۰- کاربرد سیستم های کامپیوتر در خدمات	۱۰- کاربرد سیستم های کامپیوتر در خدمات

و مراقب موفقیت می کند که در شهر _____ یا آدرس پستی _____ مراقبت به گیرنده ارائه دهد.

خدمتی که ارائه می شود شامل موارد زیر است، اما از رویاً محدود به موارد زیر نخواهد بود:

- حمل و نقل و انجام وظایف.
- رانندگی گیرنده به پزشکی، دندانپزشکی، مراقبت روزانه بزرگسالان و سایر فرار مراجعات ها و فعالیت ها.
- خرید مواد غذایی و سایر اقلام مورد نیاز گیرنده و بر کردن بچند نسخه ها.
- وندعه های غذایی:
- تهیه _____ وندعه های غذایی در روز و همچنین میان وندعه های روزانه برای گیرنده.
- خرید یا کمک به دریافت مواد غذایی از طرف گیرنده.

قرارداد مراقبت

الف- طرفین قرارداد: این قرارداد در تاریخ _____ بین _____ (گیرنده خدمات) و _____ (ارزاق) امضاء شده است. بسمت قرارداد: این توافقنامه در تاریخ _____ شروع خواهد شد. [تاریخ لازم الاجرا شدن]

ج- هدف (موضوع قرارداد): هدف این توافقنامه بیان شرایط و مواظبتی است که تحت آن مراقبت کننده به دریافت کننده (خدمات) در فعالیت های زندگی روزمره کمک می کند تا گیرنده به زندگی خود در خانه ادامه دهد و از انتقال گیرنده به یک مرکز آسایشی (نگهبانی سالمندان) یا مراقبت پرستاری جلوگیری کند.

د- مبلغ قرارداد: گیرنده باید _____ ریال- ساعتی □ - روزانه □ - هفتگی □ - سالانه به مراقب پرداخت کند.

ه- تعهد مراقب: مراقب باید خدمات خود را ارائه دهد: □ - حداقل _____ ساعت در هفته □ - بر اساس نیاز

- تعهد دریافت کننده:

- - تهیه اتاق و غذا و پرداخت کلیه هزینه های مربوطه
- - به مراقب مراجعه _____ ریال پرداخت کنید، که شامل سهم استاسی از هزینه اتاق، مالیات، بیمه، گرما، برق، آب و خواربار است.
- - بازپرداخت تمام هزینه های پرداخت شده توسط مراقب در ارتباط با خدماتی که به تقب گیرنده انجام می دهد.
- ه- برپایه مراقب:
- - باید به برنامه ریزی بندی وابسته باشد.
- - باید به برنامه زیر ملزم باشد:

